

VIKTOR VLADIMIROVIČ VINOGRADOV

(12. 1. 1895—4. 10. 1969)

V zgodovini lingvistike bi težko našli osebnost, ki bi tako po obsegu znanstvenih objav kakor po širini in živosti raziskovalne tematike presegla življenjsko delo Viktorja Vinogradova. V polstoletnem znanstvenem in pedagoškem delovanju je zajel več kot dvajset jezikoslovnih vej, od narečne fonetike do knjižne sintakse, stilistike in kulture sodobnega ruskega knjižnega jezika, in objavil nad tristo znanstvenih spisov, med njimi blizu dvajset samostojnih knjig. Če k tej izjemni ustvarjalnosti prištejemo še glavno redakcijsko delovanje pri številnih zbornikih in slovarjih, pri akademski slovnici in lingvističnem časopisu *Voprosy jazykoznanija*, še zdaleč nismo zajeli celotne dejavnosti in pomena pokojnega akademika Vinogradova za današnjo lingvistiko sploh in za rusistiko posebej. Čeprav najdemo v nekaterih njegovih delih tudi sledove »kul'ta ličnosti«, je vendar jedro njegovih razprav in knjig tako pomembno za teorijo knjižnega jezika in za spoznavanje strukture ruskega knjižnega jezika in njegove zgodovine, da mu brez pridržka lahko pripisujemo pionirske zasluge na teh raziskovalnih področjih. Obenem je pripomogla znanstvena avtoriteta V. Vinogradova, da so postali tudi drugi slovanski knjižni jeziki predmet intenzivnejših obravnav (prim. tematiko na zadnjih mednarodnih slavističnih kongresih). S svojo edinstveno intuitivno ustvarjalno močjo je utrl lingvistiki pot na subtilna področja umetniške literature in začrtal vlogo individualnih stilov pisateljev v razvoju umetnostnega jezika in knjižnega jezika kot celote.

Zaradi tolikšne kompleksnosti udejstvovanja tega znanstvenika je kaj težko na kratko označiti najizrazitejše poteze njegovega prispevka. Na slavistično znanstveno prizorišče je stopil V. Vinogradov pred dobrimi petdesetimi leti kot učenec A. A. Šahmatova in L. V. Ščerbe v Petrogradu. Njegovo magistrsko delo (*Issledovanija v oblasti fonetiki severnorusskogo narečija. Očerki iz istorii zvuka »č« v severnorusskom narečii*, 1919)¹ še kaže precejšen vpliv Šahmatova; toda v nekaj letih je ob združitvi baudouinovsko-ščerbovske in šahmatovske

¹ Podrobnejših bibliografskih podatkov ob naslovih knjig in razprav ne navajam, ker so dosegljivi v teh delih:

Akademiku Viktoru Vladimiroviču Vinogradovu k ego šestidesjatiletiju. Moskva, AN SSSR, 1956, str. 299—303 (od 1917 do 1955).

Problemy sovremennoj filologii. Sbornik statej k semidesjatiletiju akademika V. V. Vinogradova. Moskva 1963, str. 469—472 (od 1955 do 1963).

Trudy učenyh filologičeskogo fakul'teta moskovskogo universiteta po slavjanskomu jazykoznaniju (Bibliografičeskij ukazatel'). Moskva 1960, str. 60—90 (od 1917 do 1958).

Slavjanskoe jazykoznanie. Bibliografičeskij ukazatel'. I, II. ANSSSR, Moskva 1963, (I. knjiga od 1918 do 1955, druga od 1956 do 1960).

tradicijske Vinogradov dozorel v samosvojega lingvистa, ki išče in odkriva svoja raziskovalna področja. Ko je začel leta 1920 (po smrti Šahmatova) predavateljsko pot na visokih šolah v Petrogradu, se je za celo desetletje posvetil proučevanju ruskega knjižnega jezika in njegove zgodovine; objavljala je pretežno študije o vprašanjih stila v nekaterih delih Gogolja in Dostojevskega (*Sjužet i kompozicija povesti Gogolja »Nos«*, 1921; *Stil' petersburgskoj poëmy »Dvojnik«*, 1922; *Sjužet i arhitektonika romana Dostojevskogo »Bednye ljudi« v svyazi s voprosom o poëtiki natural'noj školy*, 1924; *Gogol' i natural'naja škola*, 1925; *Etjudy o stile Gogolja*, 1926; *Èvoljucija russkogo naturalizma. Gogol' i Dostojevskij*, 1929). V okviru svojih stilističnih raziskav je posegel tudi v 17. stoletje (*O zadačah stilistiki. Nabljudenija nad stilem Žitija protopopa Avvakuma*, 1925) in med svoje sodobnike (*O poëzii Anny Ahmatovoj. Stilističeskie nabroski*, 1925; *Jazyk Zoščenki*, 1928).

V leningrajskih zbornikih *Poëtika* se Vinogradov ukvarja z vprašanjem avtorjeve pripovedi (*Problema skaza v stilistiki*, 1926) in s teorijo umetniškega jezika (*K postroeniju teorii poëtičeskogo jazyka. Učenie o sistemah reči literaturnyh proizvedenij*, 1927). V teh letih je bil tudi eden od glavnih sodelavcev znamenitih zbornikov L. V. Ščerbe *Russkaja reč'* (1925, 1927, 1928). Tu najdemo med avtorji še druga znana imena, kot so npr. Ušakov, Larin, Jakubinskij in Vinokur.

K tematiki dvajsetih let se je Vinogradov vrnil po skoraj treh desetletjih. Oborožen s temeljitimi lingvističnimi izkušnjami je v nekaj letih ob bogatem ruskem leposlovnem gradivu strnil svoje poglede na umetniški jezik (*O jazyke hudožestvennoj literatury*, 1959; *Problema avtorstva i teorija stilej*, 1961; *Stilistika — Teorija poëtičeskogo reči — Poëtika*, 1963; *Sjužet i stil'*, 1963). Najbolj priljubljeni avtorji v raziskavah Vinogradova so Karamzin, Puškin, Gogolj in Dostojevski, čeprav intenzivno raziskuje npr. tudi jezik Krylova, Lermontova in dr. Da se je prav v teh letih (okoli 1960) ponovno z vso vnemo poglabljal v jezikovne prijeme Dostojevskega, kažejo nekatere objave in predavanja npr. na Institut d'Études slaves v Parizu (*Critique du style de Leskov par Dostoievski; Deux contes inconnus de Dostoievski*).

V tridesetih letih, ko je Vinogradov postal profesor v Moskvi in Vjatkii (1934—37), je svojo raziskovalno moč osredotočil na štiri razmeroma jasno razmejena tematska področja (zgodovina ruskega knjižnega jezika, Puškin, leksikografija, gramatika). Najprej je pripravil knjigo: *Očerki po istorii russkogo literaturnogo jazyka XVII—XIX vv.*, 1934, o kateri sam pravi, da je le sistematizirano gradivo za zgodovino knjižnega jezika. Druga izdaja (1938) je močno razširjena in predelana, in za položaj vede o knjižnem jeziku je značilen odstavek v predgovoru: »Istorija russkogo literaturnogo jazyka — oblašť počti neissledovannaja. Očen' malo izučen jazyk velikih russkij pisatelej kak XVIII, tak i XIX v. Osnovnye ètapy èvoljucii literaturno-jazykovykh javlenij ne ustanovleny. Net ni istoričeskoj fonetiki, ni istoričeskoj gramatiki, ni istoričeskoj leksikologii russkogo literaturnogo jazyka. Prepjatstvuem k postroeniju istorii literaturnogo jazyka javljaetsja takže i nedostatočnaja razrabotannost istorii literaturnykh stilej.«

Leta 1935 je izšla knjiga o Puškinovem jeziku (*Jazyk Puškina. Puškin i istorija russkogo literaturnogo jazyka*) in tik pred začetkom vojne še *Stil'*

Puškina. Z jezikovno-stilno platjo Puškinovega dela se je Vinogradov ukvarjal tudi kot sourednik zbranih del Puškina in ob pripravljalnih delih za slovar Puškinovega jezika v petdesetih letih (izhajal je — štiri knjige — v redakciji Vinogradova, Barhudarova, Blagoja in Tomaševskega od 1956 do 1961).

V. V. Vinogradov si je že v tridesetih letih pridobil pomembno mesto tudi v ruski leksikografiji in leksikologiji. Kot najvidnejši specialist za stilno vrednotenje jezikovnega gradiva je z D. N. Ušakovom in drugimi (Larin, Ožegov, Tomaševski, Vinokur) sodeloval pri sestavljanju prvega razlagalnega slovarja sodobnega ruskega knjižnega jezika (*Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*, I—IV, 1935—1940). Posebna odlika tega slovarja je prav v tem, da so sestavljalci spoznali, da obstoji knjižni jezik iz več stilnih plasti, zato so s tega gledišča ocenili leksiko in besede označili s kvalifikatorji. Leksikološko delo je Vinogradov s posebno ljubeznijo nadaljeval tudi po vojni. Bil je eden od glavnih urednikov novega akademskega slovarja v 17 knjigah (*Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, I—XVII, 1948—1965); vzporedno je objavljali številne kratke študije o življenju in zgodovini besed v ruskem knjižnem jeziku, v glavnem pod naslovom *Iz istorii russkoj literaturnoj leksiki*.

V tridesetih letih (deloma tudi že prej) se je Vinogradov ukvarjal tudi s proučevanjem slovnične strukture sodobnega ruskega jezika in pri tem dosegel rezultate, ki so se v naslednjih desetletjih trdno uveljavili v sovjetski gramatični misli. Značilno za to njegovo delovno področje je, da se je prikopal do izvirnih rešitev ob kritičnem študiju in pretresu zahodnoevropske in ameriške teoretične lingvistične in slovnične literature, še z večjo doslednostjo pa si je ustvaril suveren pregled nad celotnim izredno bogatim ruskim slovničnim izročilom (*Sovremennyy russkij jazyk*, I. *Vvedenie v grammatičeskoe učenie o slove*; II. *Grammatičeskoe učenie o slove*), ki pomenita osnovo za kapitalno slovnično delo Vinogradova *Russkij jazyk*, 1947. *Grammatičeskoe učenie o slove*, 784 str. Rokopis je dobival dokončno obliko v težkih dneh druge svetovne vojne, in maja leta 1945 je Vinogradov prejel za knjigo najvišje priznanje moskovske univerze — nagrado Lomonosova. Leta 1946 je postal redni član sovjetske akademije znanosti. Toda po izidu *Ruskega jezika* 1947 se je na akademika Vinogradova sesul plaz najostrejših in denunciationske »kritike«, ki so jo najbrž spodbudili marxisti. Po nestrokovnosti pač prednjači ocena B. Agapova in K. Zelinskega z naslovom *Net, èto — ne russkij jazyk* (Lit. gazeta, 1947, 29. nov.)²

² Za ponazoritev ozračja naj navedem le nekaj izvlečkov. Knjigi očitajo, da je napisana v »tarabarščini«, da daje Vinogradov »pervenstvo inostrannym učenyj pered russkimi«, da citira »fašistvujuščih idealistov i formalistov vseh mastej«, da klečeplazi pred Zahodom (»Čto èto za pojasnye poklony, kotorye otveščivaet na Zapad russkij akademik Vinogradov?«) in da ustvarja posebno nadnacionalno vedo, posebno državo filologov tkim. »vinogradovskoe gosudarstvo«. Zvrstijo se še drugi očitki do »globoke idealističnosti«, itd. V zvezi z novimi predlogi in publicističnim stilom »kritika« nadalje ugotavljata: »... èto pustoporoznjaja, vrednaja čepuha, èto apolitičnost i bezydejnost«, in zaključujeta: »Knigu že prof. Vinogradova s ee prekloneniem pered inostranščinoj i Ižeakademičeskoj tarabarščinoj my ne možem sčitaf russkoj knigoj o russkom jazyke!« Novinarji so napadli tudi znanstveni svet moskovske filološke fakul-

Leto 1950 pomeni za Vinogradova popolno lingvistično in tudi splošno rehabilitacijo; vendar je moral prevzeti vlogo prvega uradnega lingvista in rusista, kar je seveda povezano s številnimi znanstveno-organizacijskimi in redakcijskimi funkcijami. Boj z marristi po letu petdeset ni bil težak, kajti večina lingvistov je uvidela, da so se rešili iz slepe ulice; veliko težje je bilo ustvariti stik s klasičnim ruskim lingvističnim izročilom in utrditi novo objektivno znanstveno ozračje. Veliko časa in moči so Vinogradovu v teh letih (1950—54) pobrali tudi manj pomembni popularni spisi o lingvistiki in literarni vedi. Toda lingvistična trdnost in neomajna delavnost sta mu pomagali, da je v vsakršnih zunanjih okoliščinah še naprej uresniceval svoje znanstvene načrte. Za prvo knjigo akademske gramatike (1952) je prispeval besedotvorje samostalnika in pridevnika; za drugo (1954) obširen uvod (str. 5—111) o teoretičnih vprašanjih sintakse. Posebej je objavil še razprave o besednih zvezah (*Voprosy izučenijskogo slovosočetanijskogo sintaksisa stavka* (Osnovnye voprosy sintaksisa predloženijskogo sintaksisa), 1955; temeljna načela akademske sintakse pa je razložil v glasilu *Izvestija AN SSSR OLJa*, 1954 (*Osnovnye principy russkogo sintaksisa v Grammatike russkogo jazyka* Akademii nauk SSSR).

Na obravnavo sintaktičnih vprašanj se vežejo tudi temeljne razprave Vinogradova o frazeologiji (*Ob osnovnyh tipah frazeologičeskikh edinic v russkom jazyke*, 1947) in o modalnosti (*O kategorii modal'nosti i modal'nyh slovah v russkom jazyke*, 1950). Kot že v knjigi *Russkij jazyk* za splošni slovnični historiat se je Vinogradov tudi v sintaksi pokazal kot nepreksosljiv poznavalec ruskega sintaktičnega izročila. Svoja spoznanja je združil v knjigo *Iz istorii izučenijskogo russkogo sintaksisa. Ot Lomonosova do Potebni i Fortunatova*, 1958. Kako je Vinogradov obvladal celotno zgodovino ruske in sovjetske lingvistike, kažejo npr. izčrpní portreti Šahmatova, Potebnje, Ščerbe, Peškovskega, Seliščeva, Jakubinskega in Obnorskoga, pa tudi pregledi in ocene celih obdobij, npr. *Russkaja nauka o russkom jazyke*, 1946 in *Izučenie russkogo literaturnogo jazyka za poslednee desjatiletie*, 1955.

Najstarejše obdobje (11.—16. stol.) knjižnega jezika in pismenstva pri vzhodnih Slovanih, ki še danes ni znanstveno podrobno in zanesljivo osvetljeno, v delih Vinogradova dolgo ni bilo močnejše zastopano. V drugi izdaji njegovih orisov zgodovine ruskega knjižnega jezika (*Očerki*, 1938, 5) beremo le nekoliko modificirano tradicionalno trditev (Sreznjevski, Šahmatov): »Russkim literaturnym jazykom serdnjeverkov'ja byl jazyk cerkovnoslavjanskij. Vo vtoroj polovine XVII v. rezko pojavilsja vnutrennij raspad sistemy cerkovnoslavjan-

tete, kjer sprva niso dobili podpore niti pri profesorjih niti pri zastopnikih študentov (10. dec. se v Lit. gaz. npr. pritožujejo nad izjavo nekega študenta: »Horošo že vospityvajut èti žrecy — mišljeni so profesorji, F. J. — svoih pitomcev!«). Videti pa je, da so se pozneje nekateri le vdali »splošni psihozi« in napisali odklonilne ocene (prim. *Slavjanskoe jazykoznanie. Bibliografičeskij ukazatel'*, I, 1963, str. 169).

Del teh kritikov (npr. Galkina-Fedoruk in N. S. Pospelov) je po prelomnem letu 1950 večkrat skušal popraviti svojo zmoto (prav tam, 169); o marrizmu in razpoloženju po Stalinovem posegu v lingvistiko je pri nas objavil zanimiv prispevek Rajko Nahtigal (*Trenja v ruski lingvistik*, SR IV, 1951, str. 554—261).

skogo jezika, oboznačivšijsja ešče v XVI v. Izmenenija v strukturi cerkvenoknjižnoj reči byli svjazany s rostom literaturnogo značenijsja »svetskijh« — delovjch, publicističeskijh, povestvovatel'nyh — stilej russkogo piš'mennogo jazyka i s rasširenijem literaturnykh prav bytovoj reči.« Okvirno se je te ugotovitve Vinogradov držal tudi v svojih poznih spisih o staroruskem knjižnem jeziku, le da je tedaj razgrnil vso kompleksnost vprašanja literarnosti in neliterarnosti staroruskih spomenikov in skušal določiti zapleteno razmerje med cerkvenoslovanskimi in ruskimi plastmi v jeziku. Izložil pa je vsa tista območja te sfere, ki še čakajo na podrobno znanstveno analizo (prim. *Osnovnye problemy izučenijsja obrazovanija i razvitijsja drevnerusskogo literaturnogo jazyka*, 1958; *Osnovnye voprosy i zadači izučenijsja istorii russkogo jazyka do XVIII veka*, izšlo že po avtorjevi smrti v VJa, 1969, 6, str. 3—34). Manj jasno je stališče Vinogradova do teh vprašanj v vmesni fazi, ko je po drugi svetovni vojni v rusistiki na široko prodrla teza Obnorskoga (*Očerki po istorii russkogo literaturnogo jazyka staršego perioda*, 1946), da je bil knjižni jezik pri vzhodnih Slovanih v prvih stoletjih po izvoru staroruski in da se je južnoslovanska cerkvenoslovansščina uveljavila šele po tkim. drugem južnoslovanskem vplivu (14. in 15. stol.). Nekateri rusisti so to mnenje še razvijali in pomikali začetke ruskega knjižnega jezika globlje v zgodovino (Černyh, Filin in dr.). Zlasti v uvodni študiji o Jakubinskem (*L. P. Jakubinskij, Istorija drevnerusskogo jazyka*, 1953, str. 3—40) najde Vinogradov dovolj simpatije za zamisli Obnorskoga in drugih, čeprav se izraža raje bolj posredno, z navedki iz Obnorskoga, Černyha in dr. (o nasprotnem se lahko prepričamo v že omenjenem delu *Osnovnye voprosy*, 3—10).

Razumljivo je, da se je V. Vinogradov kot poznavalec ruske zgodovinske stilistike lahko tudi uspešno vključeval v obravnavo vprašanj jezikovne kulture (*Problemy kul'tury reči i nekotorye zadači russkogo jazykoznanija*, 1964). Samo on je s svojo preudarnostjo kot predsednik komisije lahko brzdal tudi pravopisne strasti, ki so se v zadnjih dveh desetletjih večkrat razvnele v najrazličnejših inačicah (prim. F. Jakopin, *Ruski pravopis na razpotju*, JiS X, 1964-5, 135—144). V zadnjem času se ni mogel odtegniti niti vprašanjem v zvezi s proučevanjem ruskega jezika pri Nerusih (V. V. Vinogradov, V. G. Kostomarov, *Teorija sovetskogo jazykoznanija i praktika obučenijsja russkomu jazyku inostrancev*, VJa, 1967, 2).

V zadnjih dvajsetih letih je Vinogradov preko ruskega jezika večkrat posegel tudi v aktualna vprašanja drugih slovanskih jezikov (*Osnovnye voprosy izučenijsja sovremennyh slavjanskijh literaturnykh jazykov*, 1949). Posebno rad se je loteval širših slavističnih vprašanj ob mednarodnih slavističnih kongresih (*Različija meždu zakonovernostjami razvitijsja slavjanskijh literaturnykh jazykov v donacional'nuju i nacional'nuju èpohi*, 1963; *Problemy morfematičeskoj struktury slova i javlenija omonimii v slavjanskijh jazykah*. V zborniku *Slavjanskoe jazykoznanie*, 1968, 53—119); kar tu naj še omenim, da je imel Vinogradov kot predsednik ali član Mednarodnega slavističnega komiteja levji delež v vsebinski pripravi vseh treh zadnjih kongresov (1958, 1963, 1968).

Kot večletni vodja lingvističnega in rusističnega inštituta sovjetske akademije znanosti je bil Vinogradov eden glavnih pobudnikov, organizatorjev in usmerjevalcev znanstvenega dela na teh ustanovah; kot profesor in vodja ka-

tedre za ruski jezik na filološki fakulteti v Moskvi je vzgojil številne rodove rusistov, med katerimi jih je bilo veliko tudi iz inozemstva. Prof. Vinogradov je bil znan kot bleščeč predavatelj; vedno je znal sprožiti nov problem in dati ideje za njegovo rešitev. Kot gosta so ga vabila skoraj vsa evropska slavistična središča.

Neprecenljive zasluge za razvoj lingvistične znanosti si je pokojni akademik Vinogradov pridobil kot glavni urednik osemnajstih letnikov dvomesečnika *Voprosy jazykoznanija* (1952—1969). S svojimi prispevki in s spodbudo znanstvenih razprav o ključnih vprašanjih lingvistike je časopisu pripomogel do popolne uveljavitve v svetovni lingvistiki. Morda pa je še pomembnejše dejstvo, da je Vinogradov s svojim tenkim posluhom za nova, šele nastajajoča gibanja v lingvistiki v reviji in ob njej pomagal oblikovati nov rod razgledanih in samostojno mislečih sovjetskih lingvistov.

Franc Jakopin

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 82.0(048.1)

POETIKA D. S. LIHAČOVA* IN PREVREDNOTENJE RUSKEGA SREDNJEVEŠKEGA SLOVSTVA

V prvi polovici leta 1968, ko se je sicer že dalo slutiti, da je doba, ki se je v sodobni sovjetski književnosti začela s toliko obetajočo »odjugo«, oficialno odpisana, je znani češki preučevalec sovjetske književnosti Miroslav Drozda zapisal naslednjo pomembno ugotovitev: »Sodobna ruska književnost išče izgubljene tradicije. Njena iskanja so sestavni del procesa destalinizacije, ki med njene naloge sodi tudi vzpostavljanje drugačnih oblik slovstvenega življenja pa tudi svobodnih vezi z vsemi živimi umetniškimi tradicijami.¹ S temi besedami je M. Drozda opozoril na tisto odkrivanje v preteklosti ustvarjenih vrednot (od dediščine posameznih pisateljev in slovstvenih struj pa do umetniških postopkov in slovstvenih vrst), ki je pomenilo za napredni del sovjetske književnosti polemiko z normami dogmatične ozkosti in okostenelosti v imenu prevrednotenega pojmovanja narave in funkcije besedne umetnosti. In če je Andrej Voznesenski, eden od najdrznejših iskalcev novega pesniškega izraza, prišel med svoje učitelje Rubljova, Borisa Pasternaka in Le Corbusiera ter tako izpovedal potrebo, da se premaga izolacionizem ne samo v odnosu do slovstvenih tradicij, ampak tudi v odnosu do tradicij drugih vrst umetnosti — v razširjenem časovnem (zveza celo s srednjim vekom) in prostorskem območju

* D. S. Lihačev, *Poetika drevnerusskoj literatury*, Izd. »Nauka«, Leningrad, 1967.

¹ Miroslav Drozda, U traženju izgubljenih tradicija, *Mogućnosti*, 1968, str. 1126.